

Doc. PhDr. Felix Černoch, CSc.

Teorie míru protiváhou vědy o válce

Theory of Peace as a Counterweight to War Science

*Když přestaneme usilovat o mír, tak zůstane navždy mimo dosah.
Víme, kam vede cesta, když dáme přednost strachu před nadějí.
Odsoudit nebo přehlédnout výzvu ke spolupráci je snadné a zbabělé.
Tak začínají války. Tak končí pokrok lidstva.*

**Z projevu amerického prezidenta Baracka Obamy
v Praze 5 .4. 2009.**

Abstrakt:

Mír je stav ve vztazích mezi státy, národy a lidstvem, charakteristický pokojným a přátelským soužitím, řešením sporných problémů jednáním a dohodou, bez použití ozbrojeného, fyzického násilí nebo psychického nátlaku. Pro zachování míru je důležité respektování státní suverenity, svrchovanosti, zachování práva národů určovat vlastní vývoj. Teorie míru, která se těmito otázkami zabývá a již uvádí následující příspěvek, se nazývá paxologie.

Abstract:

The peace is a state of affairs among states, nations and mankind, characterized by a friendly coexistence, solving matters in dispute by means of negotiations and accords, without use of armed and physical forces or psychological coercion. For preserving peace it is important to respect state sovereignty, independence, the right of nations to define their own courses. The theory of peace, dealing with those items, being introduced by the following article, is called paxology.

Klíčová slova:

Zachování míru, válka, soužití, jednání, dohoda, fyzické násilí, suverenita, svrchovanost, teorie míru, paxologie,.

Key words:

Preserving peace, war, coexistence, negotiations, accord, physical force, sovereignty, independence, theory of peace, paxology.

Prolog

V minulém – to znamená 3. čísle tohoto (23 / 55) ročníku Vojenských rozhledů (2014) – zveřejnila Mgr. Petra Průchová podnětnou stať věcně nazvanou „*Kantovo pojetí míru: Spory řešit pokojnou cestou*“ (strany 64 – 89). Jde o čerstvou absolventku Vysoké školy mezinárodních a veřejných vztahů v Praze a sukus její zdárně obhájené diplomové práce. Rád se hlásím k tomu, že jsem ji nejenom inspiroval, nýbrž i vedl. Dodal bych však ještě dvě poznámky k širšímu dobru. Jednak to, že třeba ocenit, když se autorský okruh dané mediální tribuny rozšíří o mladší věkové kategorie, ale zároveň i to, jestli rozhled vojenský zahrne také dimenzi mírotvorného poslání ozbrojené moci, jak je proklamováno ve stěžejních strategických dokumentech.

Poslední dobou se totiž nejenom znovu a znovu ozývají v různých částech světa zbraně, ale souběžně mluví i jedná o válkách, dokonce možnosti třetí světové, a myslí se to velice vážně. Nejvyšší čas proti tomu se postavit, místo indiferentní registrace, natož pak apologetické podpory takovýchto nepředložených zrudností. Nabízená stať si činí ambice být impulzem, ale zároveň už také startem k rozpracování ucelené nauky, orientované na titulkem zde vymezenou problematiku. Nazývána je pracovně i precedentně *paxologií* a snad ani není třeba vysvětlovat, proč zrovna takto lapidárně. Každý přece ví, že „pax“ je latinský výraz pro „mír“ a řecká přípona „-logie“ označuje vědu, která se zabývá tím, co představuje první část složeného slova.

Paxologie

Buďme si jisti, že pojmenování není pro vznik vědní disciplíny tím prvořadým, natož aby se to mělo stát věcí ze všech nejdůležitější. Má-li však takový pokus vejít v širší známost, alespoň pro zainteresovanou část odborné veřejnosti, musíme docenit i tuto dimenzi, a mít zároveň na mysli zkušenost, že v jednoduchosti je síla. Odtud výše zmíněná volba. Poněvadž nezadatelným kritériem objektivizovaného poznávání zůstává provždycky pravda, nebojme a nestydme se přiznat, že jsou zde ještě jiné pokusy o totéž. Jedním z nich je například **irénizmus** neboli „úsilí o mír, pokoj, klid, nenásilnost, smíření“ (Nový akademický slovník cizích slov, Academia Praha 2008, strana 365). Věrnost naznačené otevřenosti však nutí podotknout a zpřesnit, že *irénisté* se většinou rekrutují z konfesních řad a tudíž vycházejí z religiózních pozic. Pak pochopitelně nemohou pominout ani Kantův koncept *věčného míru*, který bychom rádi viděli a chtěli dosáhnout rovněž ve světě i čase reálném.

Každopádně rozhodujícím faktorem zůstává míra vědeckosti *náplně* koncipovaných oborů, ale zároveň také přesvědčivý *tvar*, jimž je zpracována. Znamená to vyhranit prvořadě *předmět* zkoumání, což se tady zdá být jednoznačným již prvopohledově. To samo nestačí, byť může posloužit za východisko pro rekapitulaci všeho, co bylo na dané téma nastřádáno v dosavadním vývoji lidského poznání. K tomu se bude nutno vrátit, neboť právě odtud mohou vzejít i klíčová slova, či přesněji řečeno, stěžejní pojmy. S nimi se pak dá operovat a dospět k sumarizaci pojmosloví respektive taktéž definování *kategorií* čili jádru vědosloví.

Předpoklady vědeckosti

Nastolujeme tak otázku, co je vlastně věda, kde a kdy začíná? Co lze za ni považovat a co nikoliv? Kterak se nějaké učení mění v nauku a za jakých okolností se ona proměna děje či jaké podmínky musí být přítom splněny?

Podle obecně respektovaného náhledu jde o trojrozměrnou potřebu resp. její pokrytí:

- nezbytnost existence vědeckého *problému*, tj. skutečnosti dosud uspokojivě nevysvětlené,
- nezbytnost aplikace vědecké *metody*, tedy vedení přesvědčivé argumentace skrze důkazy,
- nezbytnost formulace vědeckých *závěrů*, tzn. odhalených zákonitostí studovaného jevu.

Podoba vědy

Jak tudíž pojednávanou kategorii vědeckosti pojímat a čím vědu oslovit? Čím se pak ona hodlá zabývat a jak se to chystá řešit? Opět se nabízí odpověď až podezřele jednoduchá:

Vědou rozumíme *teorii* předmětu, který je jí zkoumán! Onou teorií se potom rozumí odhalování *zákonitostí* sledovaných dějů, neboli hledání a dokazování toho, co platí nezvratně, vždy a všude v rámci definovaného řádu případně jeho výjimek.

Předmět zkoumání

Je-li je v paxologii už teď něco naprosto nesporného a jednoznačného, dá se to vyjádřit naprosto lapidárně jediným slovem a hodnotou – MÍR ! Protože věda se musí stále ptát, klade si další a další otázky dokonce i tam, kde považuje věci za již dořešené.

Začněme výhradou, podle níž se mírem už i tak zabývá erudovaně spousta pozitivních, dávněji existujících věd; zejména společenských či chcete-li – sociálních anebo humanitních. Proč tedy ono vyhraňování v další vědní obor? Zdůvodněním budiž předsevzetí pojímat mír jako svou

ústřední kategorii, kdežto pro ty ostatní je záležitostí toliko marginální. Zabývají se jím jen tam a tehdy, když to koresponduje s jejich generální orientací.

Kromě naznačené *koncentrace* na mír jako centrum své pozornosti, ji charakterizuje navíc ještě *komplexnost* nazírání, což v takové úplnosti nečiní žádná jiná věda; jednak na to nemá a jednak ji to až tolik nezajímá.

Jestliže se těmito dvěma pohledy žádný jiný obor nezabývá a zabývat nehodlá, opodstatňuje to právo *paxologie* na samostatnou existenci a sebeprosazování. Tím se ovšem zároveň stává nenahraditelnou a nezastupitelnou.

Cíle snažení

Vymezení předmětu vědní disciplíny znamená, i přes její nerozvinutost či jistou nepropracovanost, nárok na systémové začlenění mezi ostatní. Zejména, pokud si souběžně s tím zakládá kategoriální aparát, když *mír* tu představuje netoliko *předmět*, jenž se tu podrobuje zkoumání, leč tvoří hned i stěžejní oborovou *kategorii*.

Tím se už dostáváme k vlastním teoretickým základům odvětví, jež přichází s ambicí konstituování v novou, leč uznávanou nauku. Má-li se paxologie takovou stát, musí přijít s tvorbou ucelené teorie míru, což znamená i předpokládá odhalit a precizně formulovat jeho zákonitosti. To si vytýčit jako první kontrolní metu autoreflexe. Nepochybně se musí při tom vymezovat mír proti válce ve vzájemné konfrontaci jejich teoreticky odlišných výrazů.

Války ano – mír ne?

. Faktem je, že válka již svůj vědní obor hodně dávno má, kdežto mír ve srovnatelných podobách dosud nikoliv. Proto mají ozbrojené konflikty nejenom své apologety či vykladatele, nýbrž taktéž osnovatele a fundované organizátory. A to je ze všeho nejnebezpečnější! Zvláště dnes, kdy ono konání je vrcholně poučeným až instruovaným.

Představme si stejnou oporu pro ty, kteří proklamují mír a činně se o něj zasazují. Jak užitečnou investicí do jejich erudice by to bylo. Přitom v sázce je vsuktu mnoho, jen si věci připustit a jednat. Nejde o počinek malý a rozhodně i méně stojí. Čímž se ovšem nemíní jen množství vynakládaných prostředků a vyčleňovaných kapacit.

Tvrdí se, že praxe je bez teorie slepou, a proto tak často tápe. A tady jde o příliš vážné věci, než abychom je nechali napospas metodám typu „pokus-chyba“. Právě proto se říká o mírových jednáních či také jiných aktivitách, že jsou to prázdna slova. V souhlasu s Hegelovým výrokem, že nepraktičtější je dobrá teorie, lze pak tímto instrumentářem vyzbrojit všechny, kdož brojí proti zbrojení a zbraním, brání mír a jsou odhodláni ho i budovat a opevňovat v dobytých pozicích. Bez teoretické výzbroje to ovšem půjde asi stěží. Další hlas pro *konstituování teorie míru* či budete-li to již akceptovat – *paxologii*.

Jednostranná retrospektiva

Traduje se, že dějiny jsou historií válek. Nic proti tomu. Nedá se to zpochybnit. Nepopíratelně se válčilo, takže dějiny jsou taktéž historií válek. Leč zvažme: probíhá-li válka, musí existovat nezvratně a zcela zákonitě taktéž její protipól. Tím jest MÍR. Před každou válkou, a rovněž po každé z nich. Byť jen krátce a bez ohledu na jeho cenu nebo i podobu. Platí tu zákon Aristotelovy formální logiky o vyloučeném třetím, tj. dvě strany téže mince.

Držme se tudíž jen faktu, že se válka objevuje a zase mizí. Jde tu však spíše o střídání války s mírem či výstižněji řečeno – míru s válkou. Budeme si proto nadále všimát už jen míru a začneme konstatováním, že *dějiny jsou rovněž historií míru*. Byť mezi oba jevy tím ani zdaleka neklademe hodnotové rovnítko.

Definiční obory války a míru

Z jedné strany, třeba sémantické, lze přece jen účelově připustit interpretaci míru jakožto stavu či *přestávky* mezi válkami neboli jinak též jako *klid zbraní*. Stejně můžeme ovšem považovat válku za *přerušný mír* či stav mezi obdobími klidu zbraní, nahrazovanými jejich řinčením. A bez klidu nemůže být neklidu, to možná spíše naopak.

Odvozeně se poučme ze situace, kdy múzy mlčí a kdy ne, respektive proč tomu tak je. Zda jde o mlčení mezi jejich čínorodostí nebo příznačně intenzivní projevy mezi mlčením. Čas míru proti času války, neválčení proti válčení. Pauzu jednoho mezi druhým, druhým pak mezi prvním. Vážít, čeho jest více, co trvá déle, probíhá intenzivněji, ale hlavně – přináší větší prospěch a komu, zakládá užitek a jaký, pro koho.

Podstata války a míru

Díky existenci vojenských věd, jimiž je rozpracovávána teorie válek, zdědili jsme nejenom jejich definici a formulaci podstaty, nýbrž i odrazový můstek pro stejnorodé a rovnocenné posouzení míru. Je-li válka pokračováním politiky jinými, **totiž násilnými** prostředky, potom platí, že *mír je politikou vedenou nenásilnými prostředky*.

Při absenci vědy o míru, po jejímž konstituování zde voláme, nám podobná definice citelně schází, a tak nezbyvá, než se přiznít na tom, co už tu pregnantně vyjádřeno je. Navíc všeobecně též přijímáno. Věcně si onen živý odkaz proto dovolujeme vypůjčit a dokonce poněkud převrátit.

Politikum věci

Vážeme-li mír stejně jako válku na politiku, nezbyvá nic jiného, než si ujasnit a vyhranit rovněž její vlastní definiční obor. Někdo ji totiž ztotožňuje s činností lidí u moci, což ovšem nelze zcela odmítnout. Rozhodně ji však nebudeme redukovat na sebevlivnější akty jednotlivců, ať jakkoliv mocných. Viz Ludvík XIV. s jeho slovatným výrokem Stát jsem já!, anebo taktéž Hitlerovou vůdcovskou vůli, jejímž prostřednictvím se prosazovala „Prozřetelnost“.

Přikláníme se k vymezení, že v ní jde o harmonizaci vztahů mezi velkými skupinami lidí – tedy státy, národy, etniky, třídami, generacemi, náboženskými pospolitostmi, věkovými, sociálními, profesními skupinami apod. Každý z těchto subjektů společenského dění vznikl vždy z nějakých potřeb a prosazuje takto své specifické zájmy. Ty se tu scházejí či zase naopak liší, stojí vedle sebe případně ostře proti sobě, takže nutno je sladovat. Právě to je rolí, posláním, určením, ale i údělem politiky! Zrovna o tom v našem náhledu politika jest a zrovna o to v ní všude pořád jde.

Není mír jako mír!

Tak jako u kteréhokoliv jevu, musíme i tady poměrně přísně diferencovat případ od případu. Ty jsou sice každý jiný, ale všechny dohromady přece jen vyjevují určité zákonitosti, které jim jsou společné. Proto rozlišujeme různé podoby míru, když není jeden jako druhý. Každý je asi něčím příznačný, nějak jedinečný, má své specifické důvody, příčiny, projevy, rysy. Záleží tudíž jenom na kritériích, podle nichž budou moci být tříděny – klasifikovány.

Mír není prázdným slovem

Výše uvedeným tříděním – klasifikací –, se dostáváme již pod povrch zkoumaného jevu v realitě, řekněme jeho jakési kategorizaci. Přijde na vytvoření kategoriálního aparátu, kterým to chceme učinit. Jeho pomocí a prostřednictvím totiž dospíváme k tomu nejpodstatnějšímu pro každou vědu – paxologii nevyjímaje.

Charakter míru

Pokusů o postup tímto způsobem a směrem bylo snad bezpočet, přičemž se nedá popřít, že měly často úspěch. Zejména tam, kde se opíraly o průkazné třídící znaky, čímž se jim dostalo nejenom uznání, ale i puncu obecné přijatelnosti. Proto mohou i nám posloužit za východisko zkoumání zákonitostí míru či dokonce přímo vstupovat už i do rodící se vědy o něm.

Například v encyklopedii Diderot máme co činit hned s několika přístupy k rozlišování různých podob míru čili jeho druhového členění podle charakteru. Minimálně může být silnou inspirací a následování hodným impulzem:

- podle délky trvání: krátký (příměří), dlouhý eventuálně „věčný“,
- podle územního rozsahu: lokální, regionální, kontinentální, globální,
- podle míry účinnosti: totální (absolutní, naprostý, úplný), parciální (omezený, dílčí, částečný), dočasný (příměří),
- podle způsobu dosahování: vnucený nebo přijatý, vybojovaný nebo darovaný,
- podle daných garancí: smluvní nebo nestvrzený, precedentní nebo bezprecedentní,
- podle dojednaných podmínek: výhodný či nevýhodný, a to jednostranně či oboustranně,
- podle výsledného efektu: podmíněný nebo bezpodmínečný resp. kompromisní či nekompromisní.

Kterak to všechno zkoumat

Představená dešifrace charakteristik míru v jeho různosti se společnými jmenovateli je zároveň pro nás jakýmsi pracovním itinerářem či chcete-li, tak cestovní mapou po teritoriu, kde by měl vládnout klid nejen zbraní, ale cílově dokonce úplně a definitivně bez nich.

Tím se však současně noříme do *metodologie*, která je přece pro každý z vědních oborů páteří, a to naprosto bez výjimek. Ta se mu pak zpevňuje především pojmotvorným procesem, protože *pojmosloví* představuje více než pouze odrazový můstek pro přeskok rovnou do *vědosloví*, skoro či spíše jeho spolehlivý základ.

Z aristotelovské logiky přece dávno víme, že pojem představuje souhrn podstatných znaků toho, co symbolizuje, co pod daným pojmenováním pojímáme. Jenom dodejme, že ho musíme vnímat prioritně jako součást reality. Teprve potom v proměnách odrazů již z toho prostého důvodu, že ty jsou vždycky chudobnější než ona sama ve svém nekonečném propojení všeho se vším. Jinak pro zopakování a sebeutvrzení lapidárně řečeno – mezi pojmem a slovem neleží rovnítka. Rozlišujeme totiž mezi složkou ontologickou neboli věcí či jevem o sobě - existenčně, bytím – a jejich terminologickým vyjádřením, to znamená složkou tzv. nominální čili rozměrem normativním.

Instrumentarium

Metodologickým základem tu nemůže asi být nic jiného než *filozofie*. Ale ta sama na vše nestačí a zvládnout ani nedokáže. Proto je nutný její přesah k pomocným aplikačním oborům

resp. vědám a čerpat z nich kromě poučení především nástroje systémového rozpracování sebe samé. Určitě tu najdou velké uplatnění postupy výzkumů historických, politologických, sociologických ... asi vůbec všech společensko-vědních, když se tady v případě míru, stejně jako války, jedná primárně o jev povahy sociální.

Zřejmě se dá předpokládat, že převahu zde budou mít *metody přejaté*. To však nikterak nevyklučuje potřebu se hledat (třeba jen pro začátek) v metodách odvozených či inspirativně vyzvozených. Závisle na intenzitě nasazení a poctivosti bádání, jeho šíře i hloubky.

Od teorie k praxi

Věda ovšem nemá účel sama v sobě, ale ve společenské užitečnosti. Je pak vlastně servisní povahy či přehnaně nadsazeno – až „sociální službou“. Nelze se pak divit, že de facto i teorii musíme považovat za imanentní součást praxe. Nestojí mimo ni, o to méně dokonce proti ní, jak někdo někdy někde falešně vyvozuje. Jednak se děje v rámci společenské praxe a prostřednictvím osob evidentně do ní zakotvených, které z ní čerpají podněty a takto poznávané potřeby také uspokojují. Naznačený cyklus tudíž zakládá koloběh o němž je tady řeč a do něhož se chceme svou troškou začlenit ve prospěch teorie i praxe míru.

Máme-li proto být a zůstat věcně konkrétními už zde a v tuto chvíli, předestíráme stručný výběr z pojmosloví, které se nachází zrovna poblíž zmíněného rozhraní. Jsou to velice důležité a zároveň i frekventované pojmy jako je *obhajoba, obrana, prosazování, budování, upevňování, zajišťování míru ...*, které se sice často vyslovují, a dokonce s vazbou na realizační snahy, avšak v definičním vymezení zaostávají. Příklad, kdy je praxe bez teorie slepou a tápe, případně se mýlí a činí chyby.

Zároveň ale doklad, jak se teorie vyhne samoučelnosti a formalismu, předejde jistě akademizaci, a najde svými výstupy rychlé uplatnění v životě.

Od praxe k teorii

Nu a stačí navázat na vyřčené, abychom zauvažovali ještě i v opačném gardu. Co dějů probíhá, které přímo volají po svém vysvětlení, objasnění zákonitosti či aspoň zobecnění zkušeností ne-li generalizaci vědecké. Pro ilustraci uveďme *mírové hnutí, mírové konference a kongresy, mírové mise, mírové operace, mírové síly, mírové sbory, mírové organizace, mírové výbory či komitety, mírové svazy, mírové rady ...*

Minimálně to budiž apelem pro tvorbu alespoň terminologického slovníku, případně metodické příručky pro mírové aktivisty, nebo i politiky, kterým se to stalo posláním a mohou mít na chod věcí vliv. Rozhodně se dá odtud začít a sestavit jakýsi *Lexikon míru*, velice užitečný pro praxi, ale už i s charakterem vstupenky do světa vědy. Poněvadž vědeckým puncem bývá dosti často transformace vznikající disciplíny ve vysokoškolský předmět anebo aspoň vzdělávací kurz, měl by hned k dispozici přinejmenším studijní oporu – suplementum, snad jako pramennou literaturu.

Kudy kam dále?

Otázky k řešení se nabízejí samy a v řetězcích. Co třeba takhle bádání o ceně války a ceně míru? Názory, že válčení posouvá technologický pokrok a touto cestou i blahobyt společnosti, jsou míněny vážně, a třeba i s dávkou vědecké apologetiky.

Souvisí to těsně i s dilematem, zda odzbrojení či jen kontrola zbrojení resp. když odzbrojování, tak jestli všeobecné a úplné nebo jen pro někoho a částečně.

Když mír – čím ho dosáhnout a zaručit – či jaký mu dát ráz? A to nemluvíme o podílu vědeckých platforem na mírotvorných snahách, počínaje kongresovou tematikou. přes bojkoty zbrojních programů či odsudky vojenských eskapád. Viz pugwashské hnutí založené roku 1955 kanadským miliardářem Eatonem a spuštěné memorandem, jež sepsali společně Albert Einstein s Bertrendem Russellem jako výzvu citovaného druhu. Funguje dodnes a škoda, že bez našeho zastoupení. Skončilo úmrtím brněnského prof. Jiřího Matouška, plukovníka v.v. a světově respektovaného znalce problematiky zbraní hromadného ničení, proti nimž vystupoval

Cožpak je nutno k tomu něco ještě dodávat? Snášet na podporu další argumenty, když těmto snad na přesvědčivosti zase tolik scházet nemohlo? Nicméně odpovězme závěrečným zamyšlením resp. formulací rovnice k zadumání veřejnému i utajenému, kvalifikovanému i laickému.

Závěrem: Perspektivy světa

Stačí se ptát zcela triviálně, zda je lepší *být, či nežít*? Kdo by tu s jednoznačností odpovědi váhal, když by se mělo jednat o jeho individuální osud? A přece titíž jedinci sídlící v „radách bohů“, kde se rozhoduje vlastně o tomtéž, klidně své názory odsouvají, ale co horšího – diametrálně otáčejí zaujímané postoje.

Sestupme nyní pro změnu do nižšího patra, abychom se ptali prostých lidí, zda *svět beze zbraní* je v předestřené souvislosti reálnou *nadějí, nebo iluzí*. Ale záměrně ji tu ponechme otevřenou. Ať se mohou vyslovit učenci, a třeba i nevzdělanci, osoby agilní a stejně i neteční pasivisté.

Stačí snad připomenout kardinální rozpornost na tomto poli, již se stala skutečnost, že ***hypertrofie prostředků vedení válek vyvolává nutně atrofii jejich funkce***. To nelze pominout a přehlížet, neboť válka se vskutku proměnila na tak ničivou, že ztrácí na smyslu a přestává být fakticky možnou! Vylučovat proto její nutnost a poukazovat na cesty eliminace ozbrojených konfliktů vůbec - berme za historický úděl i pro vědu, která vládne účinnějším arzenálem než si připouští. Z toho chceme odvozovat i přesvědčení vyjadřitelné programovým heslem: ***Paxologie do služeb míru!***

Použitá literatura a prameny:

ČERNOCH, F. Nezanedbatelné dimenze války i míru: Ekofilozofie, paxologie. *Vojenské rozhledy*, 2013, roč. 22 (54), č. 1, s. 41-45, ISSN 1210-3292 (print), ISSN 2336-2995 (online). Dostupné na <http://www.vojenskerozhledy.cz/ke-stazeni-v-pdf>.

OBAMA, Barack Zbavit se jaderných zbraní? Yes, we can! *HN.Ihned.cz*, 6. 4. 2009, dostupné na http://hn.ihned.cz/2-36629230-500000_d-5c.

Slovník vojenského profesionála: Humanitní obory. Ed. redakční útvar encyklopedické a slovníkové literatury HÚ AČR, Praha: MO ČR, 1993, 272 str., bez ISBN.

Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích. Sv. 1-8 / General Encyclopedia in Eight Volumes. Vol. 1-8, Praha: Diderot, 1999, ISBN 80-902555-2-3.